

Osmanlı Dönemi Gümüşhane İli Madencilik Tarihine Genel Bir Bakış

A General View on Mining History of Gumushane City in Ottoman Era

Adnan Güngör Üçüncüoğlu^{1*}

Eren Kömürlü²

¹ Araştırmacı-Yazar, Torul, Gümüşhane, Türkiye

² Karadeniz Teknik Üniversitesi Maden Mühendisliği Bölümü, Trabzon, Türkiye

* Sorumlu yazar: agungorucuncuoglu@hotmail.com

Özet

İlk Tunç Çağına dayanan madencilik tarihine sahip olan Gümüşhane’de Hititler, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Trabzon Rum İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu gibi pek çok önemli uygarlık madencilik yapmıştır. Derin bir madencilik tarihine sahip olan Gümüşhane ili sınırlarında bilinen 100 üzerinde tarihi madenin çoğu Osmanlı döneminde işletilmiş olup, bu maden ocakları Osmanlının gelişmesine bağlı olarak gelişme, duraklama ve parçalanma durumuna göre paralellik arz etmişlerdir. XVII. yy. da altın çağını yaşayan bölgedeki maden işletmeleri XVIII. yüzyılın sonlarına kadar oldukça aktif şekilde faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemden sonra ise üretim zamanla azalarak bölgedeki maden işletmeleri yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri bölgedeki maden işletmelerinin çağın teknolojisine ayak uyduramamaları olmuştur. Bunun yanı sıra, yaşanan savaşlar, artan kaçak maden sayıları, devlet tarafından görevlendirilen maden emînlerinin görevlerini kötüye kullanmaları, artan rüşvet olayları, ekonomideki gerileme nedeni ile ücretlerin ödenememesi Gümüşhane tarihinde madencilik olumsuz yönde etkilemişlerdir.

Anahtar kelimeler: Gümüşhane, madencilik Tarihi, Anadolu’da madencilik, osmanlı dönemi madencilik

Abstract

The Gumushane city where the earliest record of mining is dated to be in the Early Bronze Age was governed by different empires such as Hittites, Persians, Romans, Byzantians, Trabzon Pontus and Ottomans. In the Gumushane city borders, there are over 100 historical mines that most of them were mined in the Ottoman Era. Historical mines were operated in parallel with different Ottoman periods of development, stagnation and decadence. The gold era for mining history of Gumushane city can be accepted to be 17th century. Until the end of 18th century, the mining operations in Gumushane were performed actively. After the active mining time during the 17th and 18th centuries, mines in Gumushane started to be abandoned because of some reasons such as no following the international technological developments. Beside, wars, mine stealers, the commissioned mine managers who misconducted their duties and had no respect to the laws, the worsening economy of the Ottoman Empire made the mining industry in Gumushane city be influenced negatively and stop in early years of the 20th century.

Key words: Gumushane, Mining History, Mining in Anatolia, Mining in Ottoman Era

1. Giriş

Gümüşhane’de ilk madencilik ne zaman yapıldığına yönelik net bir tarih belirli olmasa da Hititlerden önceki dönemlere MÖ. 18. yüzyılda madencilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmiş olduğuna yönelik bulgular mevcut olmakla birlikte, bu bölgede madencilik tarihinin ilk tunç çağına dayandığı düşünülmektedir. Tarihte çok tanınan bir madencilik şehri olan Gümüşhane ile ilgili, MÖ. 7. veya 8. yüzyılda yazılan meşhur İlyada destanında “Alizonlar ta uzaklardan gelirler, gümüşün yurdu Alybe’den” ifadesindeki “Alizonlar” bir halk, “Alybe” ise Gümüşhane-Bayburt bölgelerine verilen genel isimdir (Üçüncüoğlu vd., 2009).

İlyada destanının orta dizelerinde Torul’a bağlı, Hititlerden önceki dönemlerden itibaren önemli bir madencilik bölgesi olarak bilinen Kromni bölgesi’nin de isminin geçtiği görülmektedir. Gümüşhane-Bayburt bölgelerinde Hititler, Asurlulardan, Urartulara, İskender’e, Perslerden, Pontus’a ve iki madenci ve yerli topluluk olan Haldi’lerden, Khaliplere kadar her devrede yöredeki zengin maden yatakları işletilmiştir. Gümüşhane-Bayburt bölgesi madenlerinin Hititler devrinde işletilmesi için Mısır’dan ve Van bölgelerinden özel olarak madenci ustaları gelmiş ve bu bölgede çalışmışlardır. Gümüşhane ilinin Cumhuriyet dönemi öncesi madencilik tarihi açısından bazı önemli kronolojik gelişmeler aşağıdaki gibi listelenebilmektedir:

İlk Tunç Çağı (M.Ö.3000-2000), Orta Tunç Çağı Asur Kolonileri Dönemi (M.Ö. 2000-1750), Son Tunç Çağı Azizi –Hayyaşa dönemi (M.Ö.1750-1200), Gümüşhane madenlerinde Urartu madencilerinin faaliyetleri (M.Ö.?-720), Kimmer-İskit akınları dönemi (M.Ö.720-665), Göçler Dönemi (M.Ö.665-560), Med Egemenliği Dönemi (M.Ö.560-550), Persler Dönemi (M.Ö.550-331), Pontus Krallığı Dönemi (M.Ö.331-64), Roma Dönemi (M.Ö.64-M.S.395), M.S.395 yılında Bizans Döneminin başlaması, M.S.656-661 Gümüşhane’nin yeniden Bizans egemenliğine girmesi, Trabzon Rum İmparatorluğu Egemenliği dönemi (M.S.1204-1461), 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet’in Trabzon Rum İmparatorluğunu yıkması ile Osmanlı etkilerinin görülmeye başlanması, 1473 yılı Otlukbeli savaşı ile Gümüşhane’nin kısmen ve 1514 yılı Çaldıran savaşı ile tamamen Osmanlı İmparatorluğu toprağı olması ile Osmanlı madencilik kültürünün bölgede yerleşmesi, 1914 yılı I. Dünya savaşının başlangıcı ve 1918 yılı Gümüşhane’nin Ruslar tarafından işgali ile bölgedeki madencilik faaliyetlerinin durması Gümüşhane madencilik tarihinde önemli izler taşımaktadır.

2. Osmanlı Dönemi Gümüşhane İlinde Madencilik

Gümüşhane ili, ismini almış olduğu gümüşün yanı sıra, altın, demir, bakır, manganez, kurşun, çinko, pirit, linyit kömürü, krom, mermer ve uranyum yatakları gibi önemli yer altı kaynaklarına sahip bir ilimizdir. Gümüşhane’de Osmanlı Devrinde Kanuni Sultan Süleymân ve özellikle Dördüncü Murad dönemleri Gümüşhane ilinin madencilik tarihi açısından zirvenin yaşandığı dönemler olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devrinde Gümüşhane’nin Canca Mahallesindeki darphanede 12 çeşit gümüş ve altın para basıldığı ve Gümüş madenlerinin işletilmesi nedeni ile 1750 senesinde Gümüşhane şehir nüfusunun 60 bini bulduğu bilinmektedir (Üçüncüoğlu, 2013). Evliyâ Çelebi, 1647 senesinde Gümüşhane’yi gezdiğinde; “Burada olan gümüş madeni hiç bir diyârda yoktur. Halkı yalnız gümüş işler.(..) 70 kadar ocak olup, fakirliğin bilinmediği bu yerde doğan her çocuğun gümüşten mama tabağı vardır” demiştir. Bölgeden çıkarılan madenler Osmanlı Devleti’ne asırlarca önemli iktisadî gelir temin etmiştir. Bu kazançlardan bazı önemli olanları aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

1) Kanuni Sultan Süleyman’ın 1534 Doğu Seferi’nde Canca (Gümüşhane) Darphanesi’nin bastığı gümüş ve bakır sikkelerle sefer masrafları karşılanmış, asker ve memurların maaşları ödenmiştir. II.Selim (1566-1574) ve III.Murad (1574-1595) zamanlarında da bu durum devam etmiştir.

- 2) Yöredeki kurşunlar Anadolu, Suriye, Irak şehirlerindeki dinî yapıların kubbe kaplamasında kullanılmıştır.
- 3) İran, Gürcistan ve Dağistan Seferlerinde, askerlerin ‘fındık’ adı verilen tüfek mermileri ile top gülleleri bölgeden çıkarılan kurşun ve bakırla üretilmiştir.
- 4) Yörede çıkan kurşun kervanlarla Erzurum, Sivas, Tokat, Diyarbakır, Halep ve Bağdat’a ihraç edilerek gelir kazanılmıştır.
- 5) Yöredeki maden ustaları fethedilen yerlerdeki maden ocaklarına gönderilerek oraların işletilmesinde öncülük yapmışlardır. Maden yataklarındaki ahali de vergiden muaf tutularak maden işletmeciliğinde istihdam edilmişlerdir.

İdari açıdan Trabzon, malî açıdan Erzurum’a bağlı olan Gümüşhane’nin, Şark seferleri, Celali isyanları ve Abaza Mehmed Paşa isyanları gibi nedenlerle bazı dönemlerde tersi görülse de XVI. ve XVII. yüzyılda demografik açıdan büyümesine devam etmesinde Osmanlıların iskân siyasetinin etkili olduğu söylenebilir. Civardaki yeni maden yataklarının işletilmesi için yetenekli madencilerin göç ettirilmeleri Gümüşhane’nin nüfusunu etkilemiştir (Saylan, 2014; URL 1). Madenci halk, öncelikli olarak bireysel yetenekleri ve buldukları yere yakın maden merkezlerine göre istihdam edilmiş olup, bu konuda madenci olma konusunda beceri ve yeteneğin dışında herhangi bir ayırım olmamıştır.

Kaza nüfusunun büyük çoğunluğu madencilik sektöründeydi. Ziraî üretim, hayvancılık ve ticaret, madencilik kadar etkili alanlar değildi. Madenciler, işledikleri madenlerden devletin hakkını ödedikten sonra kendi paylarını değerlendirerek geçimlerini sağladılar. Madenlerin atıl duruma düşmemeleri ve madencilerin mağdur olmamalarına özen gösterildi. Osmanlı madenleri kontrol altına alabilmek için bölgeye Maden eminleri atanmış. Trabzon Sancakbeyine bağlı bir Maden Emni gözetiminde gümüş akçalar ve bakır mangırlar olarak kesilen bu sikkelerin devlet damgasıyla tedavüle sürülmüş olduğu bilinmektedir. Madenler o kadar önemsenmiştir ki Osmanlılar maden ocağı işletilen yerlere kervanların, yolcu kafilelerinin ve silahlı kimselerin girip çıkmasını yasaklamıştır. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu’nun doğu bölgesinde yer alan madenlerin (Erzurum, Trabzon, Sivas, Diyarbakır ve Kars) zapt ve idaresi genelde Gümüşhane madeni eminlerine aitti. Gümüşhane ili madencilik tarihindeki zirvede olunan dönem olan 17. yüzyılda sadece Gümüşhane madenlerinden sağlanan gelir tüm Osmanlı İmparatorluğu bütçesinin yaklaşık %5’ini karşılamaktaydı (Ekinci, 2013).

Gümüşhane bölgesindeki maden ocakları Osmanlı’nın gelişmesine göre gelişme, duraklama ve parçalanma durumuna göre paralellik arz etmektedir. Yöredeki madenlerden elde edilen verim her ne kadar XVIII. yüzyılda teknik ve idarî nedenlerden dolayı önceki dönemlere göre azalmışsa da, özellikle bakır üretme işleminin bu süreçte de yoğun bir şekilde devam ettiği bilinmektedir. 1801 yılına ait bir Hatt-ı Hümayûn’a göre, Gümüşhane madenlerinin XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarındaki durumu pek iç açıcı değildir; En mühim madenlerden olan Gümüşhane ve ona bağlı olan madenlerin istihsali azalmış, maden işçileri gördükleri haksızlık ve zulümden dağılmış ve bazı kuyuların büsbütün kapanmış olması önemli bir sorun halini almıştı.

XVIII. yüzyılda Trabzon ve çevresinde tutunamayan eşkiyalar Gümüşhane taraflarına kaçarak geçici de olsa devletten yakasını kurtarmakta, buradaki madencilere zulüm etmekte ve devlete ait olan bakırı bazı zamanlarda zapt etmekteydiler. Eşkiya’nın bölgedeki olumsuz faaliyetleri yanında, madenlerin işletilmesinden devlete teslim edilmesine kadar geçen bütün işlemlerin en yetkilisi olan maden eminlerinin görevlerini layıkıyla yapmayarak rehavete kapılmaları madencilerin büsbütün işlerini ihmal etmesine yol açmaktaydı (Pamuk, 2006).

Osmanlı devletinin genelinde olduğu gibi çoğunlukla "Emanet" sistemiyle idare edilen Gümüşhane ve çevresindeki madenlerin önem kaybetmesi sadece bölgenin ıssız ve dağlık olmasından yararlanan eşkiyanın baskısı ve ehl-i örfün madenlere olan müdahalesi sonucu değildi; madenlerdeki cevherin çok derinde kalması, madenleri işletmek için yeterli sermayenin bulunamaması, ocakların havalandırmasının yetersiz olması, ocakların su ile dolması ve çıkarılan maden cevherinin zenginleştirilmesi için yeterli miktarda odun ve kömürün Gümüşhane'de bulunamaması nedeniyle daha uzaklardan nakledilmesi ve benzeri nedenler maden çıkarma maliyetinin artmasına yol açmıştı (Saylan, 2014).

XVIII. Yüzyıl sonlarına doğru maden eminlerini desteklemek amacıyla nakdî olarak yapılan para yardımının ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar neticesinde yapılamadığı bilinmektedir. Halkın elindeki altın ve gümüş eşyaların devlet tarafından toplatılıp darphaneye nakledilerek nakit açığının kapatılmaya çalışılması, altın ve gümüş eşya kullanımının tamamen yasaklanması gibi gelişmeler ise uzun vadede pek bir yarar sağlamamıştır.

Osmanlının bütün cephelerde ve bölgelerde gerileme devrine girmesi, Maden ocaklarının çeşitli nedenlerle işletilemez durumda olması, yeni açılan madenlere ruhsat verilmemesi nedeniyle bölge halkının eski maden zenginliğinin tamamen ortadan kalkması nedeniyle bu defa madenler ruhsatsız çalıştırmaya yoluna girdiler. Diğer yandan yeni açılan ve devredilen madenlerin çalıştırma ruhsatlarının tamamen paralı, torpile ve rüşvete dayalı olduğu için çoğu işletilemez durumda kalan Gümüşhane madenleri arasında 20. yüzyıla gelinmesi ile ruhsatlı bir iki tanesi ayakta kalabilmiştir.

Gümüşhane ili sınırları içinde 100 üzerinde tarihi madenin varlığı bilinmekte olup, bunların çoğunun Osmanlı döneminde fermansız kaçak madenler olarak işletildiği bilinmektedir. Osmanlı'da Gümüşhane ili madenleri aşağıdaki sebepler nedeni ile olumsuz yönde etkilenmiş ve kapanma noktasına gelmişlerdir:

Osmanlının atadığı maden eminlerinin maaşları dışına çıkararak madenlerden büyük oranda pay alması için madencilere yaptığı baskı, idam, sürgün ve hapis cezalarından bunalan halk madenlerde çalışmayı bırakarak bölgeden göç etmişlerdir. Maden çıkarılan bölgelerde bilindiği gibi orta boy tomruklara ihtiyaç olması, yakınlarda kesilen ormanların tükenmesi nedeniyle uzaklardaki ağaçların nakliyesi ve iş gücü giderleri madenciliği olumsuz yönde etkilemiştir. 1829 Osmanlı Rus savaşında her ne kadar Ruslar Gümüşhane'ye kadar gelmemişse de Bayburt'u istila eden Rusların geldiğini gören Gümüşhaneli Rum ailelerin yarattığı çeteler Türk ve Müslümanlar üzerinde baskı kurmuş, Rusların çekilmesi ile hayalleri yok olan Rumlar bu defa Türklerin baskısından korktukları için bölgeyi terk etmişlerdir. 93 harbi (1877-78) yıllarında yapılan Osmanlı Rus savaşı hem Osmanlı için hem de madenler için yok olma savaşı olarak adlandırılabilir. Bu harbin Gümüşhane'de de geçmesi nedeniyle bölgedeki Türk, Rum veya başka azınlıklar bölgeyi büyük oranda terk etmek zorunda kalmışlardır. Bunların dışında, irili ufaklı sebepler nedeniyle madenler çalıştırılmaz duruma gelmiştir.

XVIII. yüzyıldan sonra maden ocaklarının işletilmesinde büyük çapta çözülme yaşanmaya başlamasıyla devlet, bu çözülmenin önüne geçebilmek amacıyla Tanzimatın ilanından sonra çıkarıldığı nizamnamelerle ve kanunname ile madencilik sektörünü tekrar canlandırmaya çalışmıştır (Çağatay ve Çopuroğlu, 1990). Bunun için Maadini Hümayun Meclisi kurmuş, 1858'de Arazi Kanunnamesi, 1861 tarihinde de Maâdin Nizamnamesi çıkarmıştır. 1887 tarihinden itibaren ise yabancılara 99 yıla kadar imtiyazlar verilmeye başlanmıştır (Çadircı, 1987)

Madencilik sektöründe atılan bu adımlar ve bu yüzyılda Avrupa'da gelişen sanayi için Osmanlı topraklarında bol miktarda maden olduğu yönündeki yaygın kanaat sonucunda kısa zamanda Anadolu toprakları maden işletmesi yapan yabancı müteşebbislerin akınına uğramaya başlamıştır. Bir taraftan maden arama ruhsatı alan girişimciler, diğer taraftan Gümüşhane'de uzun yıllar aktif bir şekilde faaliyet gösteren ancak daha sonra kendi kaderine terk edilen madenlerin işletme ruhsatlarını almaya başlamışlardır. Bu bağlamda Gümüşhane bölgesindeki madenlere ilgi duyan başta yabancı firmalar olmak üzere çok sayıda girişimci bölgede maden arama ruhsatı almaya başlamıştır.

Gümüşhane'de ilk düzenli maden arama çalışmaları 1883 ile 1888 yılları arasında Daniel Pappa et Co. şirketi tarafından yapıldı. Daniel Papa et Co. şirketinin Gümüşhane yataklarındaki maden arama çalışmaları 1860 yılına kadar dayanmakta olup, şirketin çalışmaları 1894 yılında işletme yetkisinin elinden alınması ile son bulmuştur (Kovenko, 1941).

Gümüşhane'de çalışan bazı yabancı şirketler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

Daniel Papa et Co. (Gümüşhane bölgesindeki 15 madeni olan bu şirketin 1894 yılında maden işletme ruhsatı iptal edildi), Fransız Alfanso Maden şirketi (Torul-Yurt-Karaçukur-Kürtünde toplam 12 tane madeni vardı), Fransız Contury Maden şirketi (çoğu Torul bölgesinde olmak üzere 8 tane madene sahipti)

Yabancı şirketler dışında yerli şirketler de Gümüşhane'de önemli madenleri işletmekteydiler. 2 Temmuz 1887 tarihinde Giresunlu Hüseyin Nazif Efendi Kürtün'e bağlı Folköy, Emrik köyü ve Şıhlar köyünün Dere mevki ve çevresinde maden arama ruhsatını elde etti. Ancak, Hüseyin Efendi maden arama imtiyazını elde etmesine rağmen kısa süre sonra bu imtiyazını başka müteşebbislere devretti.

Esad Ağa şirketinin, Tekoğlan, Yeşilli, Büyük Mağara, Nerdbanlı, Kozancı, Suyolu, Cedveful, Terazici, Circir, Kütehdalık, Abanikulu, Tebroker, Kokcas ocakları bulunmaktaydı. Hasan Efendi şirketinin ise Ananya, Kazgancı, Halkend isimlerinde kurşun ocakları bulunmaktaydı.

Torul kazasında Tepebaşı, Körköse, Artil köyü, Karfur dağı, Teburk deresi ve Zigana köylerinde gümüş ve kurşun madenleri, Alacaçayır ve Şimera köylerinde bakır madenleri, Gavur dağında ise kömür ocakları vardı. 1870'li yıllarda, bunlardan Körköse madeni hariç diğer ocaklar terk edilmiş vaziyetteydi. Önemli rezerve sahip Körköse madeni için irâde-i seniyye çıkarılmadığı için işletilememekteydi. 1880 senesinde Körköse madeni de terk edilmiş ve kullanılamaz bir haldeydi. Daha sonra Osmanlı Devleti tebaasından Kongalidi Yorgi 1911 yılında Köstere köyündeki madeni işletme hakkını elde etti. Bölgedeki madenler için hazırlanan şartname ve mukavelenamelere bilahare ilaveler yapılarak buradaki madenler işletilmeye çalışıldı.

20. yüzyıla gelindiğinde, Gümüşhane ilinde madencilik çağ dışı uygulamalar ve Dünya metal fiyatları ile rekabet edemeyecek maliyetlerle çalışılıyordu. Ayrıca, ocakların birçoğu zengin cevherlere sahip iseler de gerektiği gibi işletilmediklerinden çalışmalar durdurulmuş durumdaydı.

Charles S. Ryan isimli Avustralyalı bir seyyah, Avustralya'daki maden ocağı kasabalarıyla Gümüşhane'yi karşılaştırarak, "burada maden atıkları nerededir, istampaların küremeleri yok, pompaların monoton su sesi yok ve bu yerde yeterli bir şantiye yok" sözleri ile düşüncelerini belirtmiştir (Ryan, 1877). Ryan'ın bu sözleri, bölgedeki maden ocaklarının hala eskiden kalma ilkel tekniklerle işletilmeye devam ettiğini ifade etmektedir.

3. Sonuç

16. ve 17. yy. da altın çağını yaşayan bölgedeki maden ocağı işletmeleri bu dönemdeki kadar olmasa da 18. yüzyılda da faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemden sonra ise üretim zamanla azalarak bölgedeki maden işletmeleri yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri bölgedeki maden işletmelerinin çağın teknolojisine ayak uyduramamaları olmuştur. Bölgedeki maden ocaklarının çağ dışı, ilkel tekniklerle işletilmeye devam edilmesi hızla gelişen Batı devletlerine kıyasla maliyetleri artırmıştır. Ek olarak, Osmanlı devletinin zayıflaması ve idari olarak madenleri kontrol altında tutamaması nedeni ile kaçak olarak çalıştırılan pek çok maden ve usulsüz üretimler, devletin atamış olduğu maden emininin kendi çıkarları doğrultusunda davranmaya başlamaları, eşkiyaların halk üzerindeki baskıları, yaşanan önemli savaşlar neticesinde bölgedeki farklı etnik kökene sahip insanlar arasında çıkan huzursuzluk ve güvensizlik ortamı gibi nedenler 19. yüzyılın sonunda Gümüşhane'de madencilik durma noktasına getirmiştir. Osmanlı devletinin gerileme ve yıkılma dönemlerinin etkileri Gümüşhane ili madencilik tarihine net bir şekilde yansımıştır.

Kaynaklar

Çağatay, A., Çopuroğlu, İ., 1990. Gümüşhane kurşun çinko yataklarının minerolojisi. Maden Teknik Arama Dergisi, sayı 11

Ekinci, İ., 2014. Milas (Mesudiye) Bakır Madeni. Turkish Studies, 8, 243-259

Kovenko, V., 1941. "Gümüşhane'nin Simli Kurşun Madenleri", Maden Teknik ve Arama Mecmuası, Sayı: 3/24, Ankara, s. 283

Pamuk, B., 2006. XVII. Asırda Gümüşhan (Canca) Maden Mukataasına dair Bazı Bilgiler. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 30, 167-184

Ryan, S.C., 1877. Gümüşhane seyahati notları, ulaşılan web adresi: www.gumushane.gen.tr

Saylan, K., 2014. Gümüşhane idari, sosyal ve ekonomik tarih, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları

Üçüncüoğlu, A.G., Kahveci A.C., Güğercin, M., 2009. Gyminas Şehri Thekesh Tepesi. Topkar, Trabzon.

Üçüncüoğlu, A., 2013. Maden ve Mağara Kardeşliği, Yayınlanmamış kitar, Gümüşhane

URL 1, Gümüşhane İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü sitesi (Erişim tarihi: Kasım 2015), <http://www.gumushanekulturturizm.gov.tr>

Notes From a Trip to Titus Tunnel, a Roman Tunnel in Turkey

Türkiye’de Bir Roma Tüneli, Titüs Tüneli Gezisinden Notlar

Eren Kömürlü ¹

¹ *Karadeniz Technical University, Department of Mining Engineering, Trabzon, Türkiye*
e-mail: ekomurlu@ktu.edu.tr, erenkomurlu@gmail.com

Genişletilmiş Özet

Titüs tüneli, Hatay ilinin Samandağ ilçesinde bulunan Seleukeia Pieria isimli bir antik kentin dağ yamaçlarından gelen sular altında kalmasını engellemek için bir drenaj tüneli olarak kazılmıştır. Roma İmparatoru Vespasianus (MS.69–79) tarafından başlatılan tünel kazıları, oğlu İmparator Titus (MS.79–81) döneminde tamamlanmıştır. Titus tüneli kapalı bölümü 130 metre olmak üzere aç/kapa kısımları ile beraber 1380 metre uzunluğundadır. Yaklaşık 2000 yaşındaki, çağının önde gelen mega yapıları arasında olan Titüs tünelinin değişken olan kesit alanı ortalama 45 m² dolaylarındadır ve tünelin kapalı bölümlerinin derinliği 50 metreyi bulmaktadır. Titüs tüneli tabanında biriken farklı boyutlarda bloklar olduğu ve sık bir su akıntısının devam ettiği görülmüştür. Mevsimsel olarak artış gösteren tabandaki su akıntısı ve özellikle tünelin aç/kapa kısımlarında kesit üzerinden düşen zemin malzemesi tarihi tünelin gezisi için zorluklara ve güvenlik sorunlarına yol açmaktadır. Tünel içinde aydınlatma olmaması ve turistler için yürüyüş yollarının bulunmaması nedeni ile yer yer derinleşen su içerisinde yürünmesi gerekmektedir. Tünel içerisinde su akışını artıran, su geliri olan kısımların da mevcut olduğu görülmüştür. Bu konuda, duraylılık üzerindeki etkileri de incelenerek enjeksiyon uygulaması ile su geliri kesilebilecektir. Tünel güzergahı boyunca sahil tarafına yakın, aç/kapa olan bazı kısımlar dışında az çatlaklı bir kaya kütlesi içerisinde kazının gerçekleştiği görülmüştür. Ancak, tünel tavanından düşen büyük boyutlu blokların olduğu gözlenmiş ve bu blokların su akışı ile önemli ölçüde aşınmış olmaları nedeni ile uzun süre önce duraysızlık yaşamış oldukları sonucuna varılmıştır. Yapısal kontrollü duraysızlık riski bulunan birçok bloğun kaya saplamaları ile sağlam zemine bağlanmaları ve öncesinde tünelin iyi bir aydınlatma ile tetkik edilmesi gereklidir. Ek olarak, kaya kütlesi özelliklerinin belirlenmesi adına sondaj çalışmalarının gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Tarihi değer taşıyan tünel cidarı görüntüsünün ve eski dönem kazı izlerinin kaybolmaması için kimyasal bozulmanın önlenmesi amaçlı tedbirlerin alınması önemlidir. Titüs tüneli devamında bulunan kaya mezarlarında kimyasal ve fiziksel bozulmanın ileri derecede olduğu görülmüştür. 2014 yılı başlarında gerçekleştirilen bir gezi kapsamında, tarihi Titüs tüneli için güvenlik önlemleri alınmaması, aydınlatma olmaması ve tünel içi yürüyüş yollarının belirlenmemesi gibi eksikliklerin olduğu görülmüştür. İnşa edildiği tarih ve boyutları düşünüldüğünde benzer örnekleri ile kıyasla tanıtımı açısından önemli çalışmaların yapılmasına gerek olan, ancak UNESCO Dünya mirasları arasına girmek üzere aday listesine girmiş bulunan Titüs tüneline ilgi ve turist sayısının son yıllardaki artışı tünel için yapılacak çalışmalar açısından umut vericidir.

Anahtar kelimeler: Roma dönemi, Titüs Tüneli, tünelcilik tarihi, Hatay, Samandağ.

Abstract

Titus tunnel is an ancient tunnel excavated to drain water coming from mountain side to prevent floods in Seleukeia Pieria which was an important seaport city. The tunnel excavations started by the Roman Emperor Vespasianus (BC. 69–79) was completed by his son, Emperor Titus (BC. 79–81). The Titus tunnel having 1380 meters length in total was constructed with the methods of cut and cover and underground excavations. The maximum depth of the tunnel excavation is 50 meters and varying cross-section area of the Titus tunnel that is approximately 2000 years old and was one of the most important tunnels in its time is 45 m² in mean. It was observed from the tunnel that there is an important amount of accumulation of gravels and blocks on the floor of tunnel still having a shallow water flow with different rates varying in accordance with the change in seasons. Because of having no lighting system in the tunnel and no ways for the tourists, it is needed to walk in partly deepening water. The water seepage from the tunnel walls causes an increase in the flowrate in the tunnel. In this topic, the injection application is considerable to stop seepage and also for stability. Except of some parts being close to the seaside, the Titus tunnel can be accepted to be excavated in a strong rock mass having few joints. However, the big blocks were seen to be fallen from roof of the tunnel, which are estimated to fall down many years before as a result of their abrasion due to the waterflow in tunnel. Some blocks that can be easily seen by the naked eye and have instability risks are suggested to be bolted after the tunnel is properly lighted to explore new risky blocks. To determine the rock mass properties, drilling applications are suggested to perform in the tunnel. The excavation marks on the tunnel wall which have a significant importance for being a historical engineering monument are found to be preserved. As another important issue, the rock-cut underground tombs at the end of the tunnel were seen to be highly weathered. Within this trip in 2014, Titus tunnel was found to have important lackings such as having no lighting system, safety cautions, walking ways on the blocky floor of the tunnel. New geomaterial transportations into the tunnel due to water flow is another concern for the future of the tunnel. Considering its time of construction and the dimensions, the Titus tunnel can be assessed to not be advertised well in comparison with similar ones. However, it is very hopeful for the Titus tunnel that it has been entered into the candidate world heritage list of UNESCO and the tourist number is increasing year by year.

Key words: *The Roman Era, Titus Tunnel, Tunelling History, Hatay, Samandag.*